

In het meinummer van MONUMENTEN is uitgebreid ingegaan op de algehele restauratie van het pand Rapenburg 65 te Leiden. Tot de onderdelen die wat meer aandacht verdienen behoren zeer zeker de historische stucplafonds die er zijn te bewonderen. Gedurende het project is veel tijd en energie besteed aan de restauratie van deze plafonds.

De mooiste historische stucplafonds van Nederland

in het pand Rapenburg 65 te Leiden

Gang

De gang kwam in grote lijnen tot stand bij de verbouwing van 1749. De wanden waren oorspronkelijk aan elke zijde versierd met vijf nissen. Bij de restauratie van 1958 zijn alleen de twee voorste nissen in de rechter wand in oude staat hersteld. De overige nissen waren slechts enkele centimeters diep. De stucdecoraties worden toegeschreven aan de Italiaanse stucwerker Carlo Laghi. De stucwerkdecoraties boven de deuren en op het plafond van de gang zijn kort na 1792 aangebracht door de toenmalige eigenaar Hendrik van Massov. Boven de toog van de doorgang naar de hal zien we een tussen olijftakken opgehangen medaillon met een profielkop van Diana.

Trappenhuis

In deze ruimte, die tot stand kwam bij een verbouwing omstreeks 1700, gaat de eikenhouten trap in drie slagen naar de eerste verdieping. De uiteinden van de treden, ook wel kardoezen genoemd, zijn versierd met gesneden Lodewijk XIV-motieven. De vierhoeken zijn afgerond met eenvoudige onversierde pilasters die een kroonlijst dragen. De wanden zijn versierd met eenvoudig geprofileerde blindnissen. Die aan de zijde van de Rapenburg 67 was oorspronkelijk van een venster voorzien. Het stucplafond is van de hand van de Italiaanse stucwerker Giovanni Battista Luraghi. Het heeft een hoge kooflijst en een rechthoekig middenveld. Binnen het ingeschreven ovaal zien we vier zwevende putti met bloemenkransen.

Binnenkamer

Dit vertrek had al in 1798 een verbindingsdeur met de voorkamer. In 1723 was deze ruimte ingericht als spiegelkamer door Pieter de la Court van der Voort. Uit die tijd dateren de twee schuin geplaatste schoorsteenmantels, waarbij het aan de rechterzijde van het venster eigenlijk om een kast gaat. De beide mantels zijn gelijk van opbouw, maar de decoratie is verschillend. De linker is in het midden versierd met een negerkop (Afrika); rechts zien we een indiaan (Amerika). Het ontwerp van de mantels wordt toegeschreven aan de Italiaanse stucadoor-beeldhouwer Giovanni Battista Luraghi. In de bouwperiode van de voorgevel kreeg deze ruimte een nieuw stucplafond dat weer van de hand is van Carlo Laghi. Het grote middenveld is versierd met een voorstelling van de godin MineNa (mogelijk als personificatie van de Vrede). Ook de beide schoorsteen boezems kregen omstreeks 1750 een nieuwe decoratie. De resten daarvan zijn aangetroffen in 1975. Ze gaan nu schuil achter twee zogenaamde papier-peints, die uit het einde van de 18de eeuw dateren en uit Parijs afkomstig zijn.

Grote Tuinzaal

Deze ruimte had oorspronkelijk een veel rijkere aankleding. Zo was er in 1798 sprake van fraai geschilderde doeken tegen de wanden. Aan het einde van de 18de eeuw wordt de decoratie ingrijpend gewijzigd. Daarvan is op dit moment alleen de lambriserings en het stucplafond over. Het vertrek had vroeger vanzelfsprekend een schouwpartij, maar daarvan weten we niet meer dan dat deze was voorzien van een spiegel. Het plafond heeft een groot uivormig centraal motief met daarin een cirkel waarin de zon met een grote stralenkrans is opgenomen. In de hoeken van het vertrek bevinden zich medaillons met de Vier Jaargetijden. Aan de raamzijde zien we links de Lente en rechts de Zomer. Aan de andere zijde rechts de Herfst en links de Winter. Het is niet bekend welke stucwerker voor dit plafond verantwoordelijk is

geweest. Tijdens de huidige restauratie kwam tijdens het onderzoek vast te staan dat het plafond al kort nadat het was aangebracht, werd voorzien van een kleurige afwerking. Aangezien dit echter maar gedurende korte periode het geval was, is besloten het geheel in de oorspronkelijke witte kleur te laten.

Schilderijenkabinet

Ook deze ruimte kwam tot stand bij een verbouwing rond 1700. Het belangrijkste bewaard gebleven interieurelement wordt gevormd door het stucplafond. Ook dit is van de hand van de Italiaanse stucwerker Giovanni Battista Luraghi. Het centrale thema is Prudentia met een spiegel en haar voeten een sfinx (de onwetendheid), die wordt geselsd door een putto. Een tweede putto heeft als attribuut een slang. Omdat in een van de hoeken een schuin geplaatste schouwpartij is aangebracht, kreeg ook het plafond afgeschuinde hoeken. Kenmerkend is ook de zogenaamde lambrequinlijst rondom het plafond.

Schilderijenkabinet

Ook dit vertrek werd door Pieter de la Court van der Voort ingericht als schilderijenkabinet. Bij de verbouwing van rond 1700 bleef het balken plafond op de oorspronkelijke hoogte gehandhaafd. Daarom lopen de vensters in de tuingevel daar nu achter door. Het is zeer bijzonder dat de moerbalken door stucwerk aan het oog zijn onttrokken. Dergelijke plafonds komen alleen in het oosten van ons land voor. Ook deze dateren uit de eerste helft van de 17de eeuw. De moerbalken zijn met een eenvoudige parellijst afgewerkt. De tussenliggende velden zijn gevuld met medaillons bevat in sterk geprofileerde lijsten die geometrische figuren vormen. De decoraties in de medaillons zijn in mallen gegoten terwijl de lijsten ter plaatse zijn getrokken. Bij de restauratie kwam vast te staan dat de rechter scheidingswand oorspronkelijk meer naar buiten stond, Dit verklaart de verstoring in de symmetrie van de velden

Omstucte moer- en kinderbinten

Het omstuccen van moer- en kinderbinten is een zeer oude methode om het plafond te kunnen afwerken en verfraaien. Daarnaast geeft een afwerking in de vorm van een stuclaag een verbetering van de brandwerendheid van de constructie. Vooral in gebieden waar leem en klei voorhanden zijn, worden dergelijke vroege vormen van plafondafwerking aangetroffen. Voor Nederland zijn dit het huidige Limburg, de Achterhoek en Salland. Maar ook elders in het land zijn nog enkele oude voorbeelden te vinden. Het gebruik van geometrische patronen als vlakvulling zet zich tot in de 18e eeuw door. Vaak met allerlei variaties. In alle nu bekende voorbeelden zijn het stucplafonds die tussen de moerbalken zijn aangebracht.

Een eerste groep waarbij enige verwantschap is te bespeuren zijn de plafonds uit het tweede kwart van de 17de eeuw (circa 1630-1640) in het stadhuis van Zutphen, de Koestraat 10 in Zwolle en het Rapenburg 65 in Leiden. In al deze gevallen is sprake van geometrische patronen die op de velden zijn aangebracht. De moerbalken zijn in het midden versierd met een spits uiteenlopend vlak aan de zijkanten en een rozet middenop. In de Koestraat te Zwolle is de midden balk extra versierd. De beëindiging bij de wanden is verwant aan die in de hal van het stadhuis te Zutphen. In Leiden blijven de versieringen van de moerbalken beperkt tot een kraallijst aan de onderzijde van de moerbalken.

Zoals al eerder is opgemerkt is het zichtbaar laten van de moerbalken bij een stucplafond niet aan een bepaalde periode of stijl gebonden. Ook in de 16de eeuw komen we dergelijke stucplafonds tegen. De constructieve geleiding door de omstucte moerbalken wordt op deze wijze ruimtelijk benut. De wanden en het plafond gaan op deze wijze als een harmonieus geheel werken. De muurdammen tussen de vensters worden doorgezet in de omstucte moerbalken. De terugliggende velden geven net als de dieper liggende vensternissen een extra plasticiteit aan de ruimte. Dit geldt uiteraard alleen indien de overspanningsrichting van de moerbalken haaks op de belangrijkste gevel staat. Hierdoor vangt het vlakke deel van het stucplafond meer licht. Voor het diepe woonhuis waarbij de moerbalken evenwijdig aan de gevel liggen, gaat dit echter niet op. Deze geleiding van het stucplafond biedt geen grotere lichtopbrengst, dieper in de ruimte, dan een vlak gestucadoord plafond. De plaats van binnenkomst geeft zowel een symmetrisch plafondbeeld. Een dergelijk stucplafond is dan een autonoom afwerkingsobject geworden, aangebracht binnen de aanwezige

constructies. Eén van de redenen om de moerbalken in het zicht te laten, kon de beperkte hoogte van de ruimte zijn. Om aan te kunnen sluiten op een venster dat men niet wenste te veranderen, diende in het geval van het wegwerken van de moerbalken boven een vlak plafond, een koofconstructie te worden gemaakt. Anders zou het plafond in het venster moeten eindigen.

Projectgegevens

Rapenburg 65, vestiging van het International Tax Center, Leiden.

Opdrachtgever

prof.mr. C. van Raad

Architect

ir. M.S.M. Grasveld, LIAG Architects and Buildingconsultants, Den Haag

Aannemer

Schakel en Schrale, Amsterdam

Restauratie Stucplafonds

Rescura, Den Haag

Start en oplevering

10 april 2003 - 7 november 2003